

Hodnocení v současné škole

PhDr. Simona Kiryková, Ph.D.

Studijní opora čerpá z materiálů, které vznikly v rámci ESF projektu č. CZ1.07/2.2.00/18.0027.

1. PROMĚNY ROLE ŠKOLY A ŠKOLNÍHO HODNOCENÍ VE VÝVOJI SPOLEČNOSTI

Anotace: V textu úvodní kapitoly poukazujeme na proměny významu a funkce hodnocení v průběhu vývoje školy jako instituce od počátků institucionalizovaného vzdělávání až do současnosti. Zmíněn je pedocentrický obrat k dítěti na počátku 20. století jako základní mezník pro chápání procesů odehrávajících se ve škole, včetně procesu hodnocení.

Klíčové pojmy: výkon, úspěch, institucionalizace výchovy a vzdělávání, školní úspěšnost, proměny hodnocení.

1.1. Škola a společnost

Sledujeme-li diskuse politiků v respektovaných médiích, akademickou rozpravu nebo rozhovor dvou matek ve středním věku, aktuální slovník zmíněných dialogů bude pravděpodobně vždy obsahovat různá vyjádření pojmů **výkon** (vyjádřený pojmy jako výsledky, zisk, produkce, efektivita, výdělek apod.), **hodnocení** (umí, je dobrý, je pracovitý, je šikovný, povedlo se, nebo naopak je líný, nezdařilo se apod.) a **úspěch** (daří se mu, vyhrál, má se skvěle, špatně apod.). Každé lidské společenství, každá kultura formuje v průběhu vlastního vývoje normy a kritéria výkonu, z něj odvozovaného úspěchu, a různými formami hodnotí jejich naplnění.

V **tradičních rodových společenstvích** (kmen, rod, rodina, obec) probíhala příprava na život prostřednictvím výchovy a vzdělávání i hodnocení výsledků těchto procesů v každodenní životní realitě daného početně omezeného společenství. V primitivních kulturách byla předmětem hodnocení schopnost zajistit potravu a zabezpečit přežití rodu. Starší, osvědčení členové rodu hodnotili zvládnutí příslušných kompetencí u dorůstající generace.

Historický vývoj lidstva vedl k postupné institucionalizaci procesu přípravy dorostu na život, která je v životě současného člověka už vnímána jako něco zcela přirozeného.¹ Rodiče plní svou zásadní a výhradní výchovnou i vzdělávací roli v životě dítěte do určitého věku, následně delegují mnohé výchovné a vzdělávací kompetence na zařízení mimo rodinu (mateřská škola, školy, učiliště atd.).

V průběhu postupné **institucionalizace výchovy a vzdělávání** dochází i k proměnám chápání významu a role školy v životě jedince a společnosti:

1. Antika, středověk, počátky novověku – škola je vnímána jako instituce sloužící původně k **uchování informací a jejich předávání** úzkému kroužku vybraných jedinců,

¹ Institucionalizací rozumíme přenesení výchovných a vzdělávacích kompetencí, příslušících tradičně rodičům a širší rodině, na pověřenou instituci – školu.

2. Osvícenství – škola jako instituce **vzdělávající nepoučené masy**,
3. 19. – 20. století - škola **připravující na celoživotní profesi** každého jedince,
3. Současnost – škola jako instituce, která nejen vzdělává, ale měla by **připravit na život** v celé jeho komplexnosti.

Naznačené proměny role školy v životě společnosti s sebou přinášejí i proměny významu dílčích procesů, odehrávajících se ve škole, včetně procesu hodnocení.

S proměnou významu školního vzdělávání roste i **vliv školní úspěšnosti**/neúspěšnosti na potenciál pozdějšího uplatnění jedince. Konzervativní způsob života v Evropě přejímal tuto **kauzalitu** (školní úspěšnost znamená cestu k prestižnější a lépe ohodnocené profesi) až do 20. století a dal vzniknout řadě vzdělávacích institucí, “předurčujících” už samotným předávaným kurikulem své absolventy k dobrému budoucímu uplatnění ve společnosti (např. středověké studium teologie, později studium vojenských akademií, v dnešní době studium na prestižních univerzitách apod.). Hodnocení získávaná na těchto institucích sloužila jako doporučení v další vzdělávací a profesní dráze.

Poněkud odlišné pojetí úlohy školy v životě jedince nacházíme v druhém prostoru dnešní tzv. euroamerické civilizace – v severní Americe. Příklady tzv. “**selfmademan**” – jedinců bez konkrétního vzdělání, kteří dokázali využít příležitostí nabízejících se při kolonizaci a rozvoji severoamerického kontinentu, podpořily přesvědčení, že “úspěch je tu pro každého, kdo si ho zaslouží” a položil základy liberálnějšímu chápání kauzality mezi úspěšností ve škole a pozdějším uplatněním v životě.

Původní role školy jako místa předávání a uchovávání informací vzdělanci (učiteli) nepoučeným žákům je od poslední třetiny 20. století kompenzována, lze říci, že dokonce nahrazována stále snadnější dostupností informací díky informačním technologiím (médiá, komunikační technologie, internet). Postmoderní přístup k tradičním hodnotám a principům vede ke **zpochybnění role a významu tradiční školy**, založené na transmisi poznatků. Předpokládaná jistota kauzality školní úspěšnosti a pozdějšího výkonu a úspěchu v reálném životě přestává platit. Školní úspěšnost, definovaná vynikajícím školním hodnocením, nezaručuje pozdější uplatnění v životě. Vývoj technologií, vývoj vědy a průmyslu, dostupnost informací, emancipace a individualizace, typické pro svět přelomu 20. a 21. století, nedovolují škole setrvávat na svých původních funkcích. Společnost na školu deleguje nové úkoly a funkce, uplatnitelné v životě, nejen ve škole.

Původní cíl vzdělávání ve škole - dovednost reprodukovat školou sdělované obsahy – ve 21. století nestačí . Škola má nejen předávat, ale zejména rozvíjet žákovy kompetence , uplatnitelné v dílčích životních výzvách a úkolech.
--

1.2. Proměny školního hodnocení

Hodnocení provází školu jako instituci od jejích počátků. Bez ohledu na proměnlivost a relativitu souvislosti školy a úspěchu v životě **škole zůstává právo hodnotit výkony žáků** - a tak je determinovat v jejich současném i pozdějším životě. Zároveň je více než v dřívějších dobách **škola sama objektem hodnocení** a vyhodnocování efektivity (**evaluaace**) - ze strany jejich uživatelů i zřizovatelů.

V souvislosti s naznačenými proměnami role školy v společnosti dochází i k proměnám funkcí, významů a chápání hodnocení.

1. HODNOCENÍ JAKO KONTROLA , VÝSTRAHA, TREST

Hodnocení v podobě známky vždy vyjadřovalo míru spokojenosti učitele s výkonem žáka. Spokojený učitel hodnotil dobrou známkou, nespokojenost učitele vedla ke špatné známce jako zprávě o žakově neprospěchu. Znáмка byla vnímána i jako jedna z forem odměny či trestu. Ačkoliv hodnotící normy nacházíme už v jezuitském školství (17. století),² v hodnocení žáků převládala libovůle učitele, žák byl vydán na milost subjektivnímu dojmu učitele. Proto je hodnocení žáka učitelem dodnes vnímáno jako proces do určité míry obávaný, který rodičům prozradí, jaké má jejich dítě nedostatky. S naznačeným fenoménem souvisí soudobá diskuse o motivační hodnotě školního hodnocení.

Svou původní a hlavní funkci – **kontrolovat** plnění požadavků a **informovat** žáka a jeho rodiče (nebo jejich zástupce) o tom, do jaké míry a jak správně plní požadavky školy si hodnocení udrželo až do dnešní doby. V průběhu vývoje školských institucí se – naštěstí – zásadně mění podmínky a pravidla, za jakých hodnotící procesy ve škole probíhají.

2. OBRAT K DÍTĚTI

V souvislosti s cyklickým kladením otázky po smyslu a cílech výchovy a vzdělávání v průběhu staltí se postupně mění i význam školy v životě jedince i společnosti a proměňují se i funkce a významy školního hodnocení. Počátky chápání hodnocení nejen jako kontroly ze strany učitele a odměny či trestu pro žáka, ale jako jedné z determinant osobnostního rozvoje (řečeno soudobou terminologií) nalézáme už v období humanismu (J.A.Komenský) a později v osvícenství (J.J. Rousseau). Zásadní obrat ve vnímání role žáka ve škole a tím i v chápání hodnotících procesů při vyučování přichází s tzv. pedocentrickým obratem k dítěti na přelomu 19. a 20. století. Švédská učitelka Ellen Key (1849 – 1926) svou knihou Století dítěte vyzvala k zaměření výchovných a vzdělávacích procesů na potřeby žáka, nikoliv školy nebo systému. Obdobně se vyjadřovaly

² První hodnotící normy v našich zemích nacházíme v jezuitském školství; první zákonná norma pro hodnocení na školách – Felbigerova Kniha metodní (1775) byla vydána téměř současně s vydáním prvního školského zákona a Felbigerova školního řádu (1774).

i další osobnosti tohoto hnutí a tzv. reformní pedagogiky (M. Montessori, R. Steiner) v první třetině 20. století (E. Claparede, C. Freinet, R. Steiner a další).

K tradičním funkcím hodnocení postupně přibývá **funkce zpětnovazební a motivační** (dochází ke zdůraznění významu hodnocení pro žáka a pro jeho snahu o zlepšení vlastního výkonu), **diferenciační** (rozlišující) a **selektivní** (vybírající), které uplatňují hodnocení žákovských výkonů pro třídění dětí do výkonnostních skupin a tříd. Společně se zdokonalováním metod pedagogické a psychologické diagnostiky se hodnocení žákovských výkonů stávalo podkladem pro diferenciační tendence ve školství, typické v naší zemi (tehdejší Československo) pro tzv. Příhodovskou reformu na přelomu 20.a.30. let 20. století i pro období druhé poloviny dvacátého století (tzv. studijní/nestudijní nebo výběrové třídy).³

3. HODNOCENÍ JAKO PROCES A KOMPLEXNÍ OBRAZ O OSOBNOSTI ŽÁKA

V souvislosti s novými poznatky humanitních věd a s proměnami role školy ve společnosti se školní hodnocení – zejména hodnocení žákovských výkonů učiteli – stává předmětem stále stoupajícího zájmu sociálních věd a získává kromě výše uvedených významů i **významy další**. Oproti tradičnímu pojetí hodnocení jako vyjádření učitelovy spokojenosti s úrovní žákova výkonu se pozornost posouvá směrem ke komplexnosti hodnocení a zdůrazňuje se jeho **výpovědní hodnota nejen o kognitivních, ale i dalších osobnostních kvalitách každého žáka**. Dalším funkcím a významům hodnocení pro efektivitu vzdělávacího procesu budou věnovány následující kapitoly.

OTÁZKY K SAMOSTUDIU A K ZAMYŠLENÍ:

1. Jaké jsou Vaše první vzpomínky na hodnocení ve škole?
2. Jak prožívali Vaši školní úspěšnost Vaši rodiče? Co bylo pro ně důležité? Co jim známky na vysvědčení sdělily o vaší práci ve škole?
3. Srovnejte význam školního hodnocení ve Vašem dětství a dnes.
4. Jak důležité bude pro Vás hodnocení Vašeho dítěte ve škole?

LITERATURA KE KAPITOLE:

³ Václav Příhoda , původně filolog, po studiích a působení na amerických univerzitách aktivní pedagog a psycholog, prosazoval reformu českého vzdělávacího systému založenou na vnitřní diferenciaci, vycházející z kvalitativní analýzy a hodnocení žákovských předpokladů a výkonů. Selektce vedla i diferenciaci žáků do tzv. studijních/nestudijních nebo výběrových tříd, realizovanou v sedmdesátých a osmdesátých letech (třídy se zaměřením na výuku matematiky, přírodovědných předmětů sportovní třídy atd.)

ELEKTRONICKÉ ZDROJE A ODKAZY: